

ЧУРАПЧЫ
УЛУУЬУН
ХАБЫАТА.

№ 43 (1996), + 1996 жыл нуус устар 9 күнэ, Ойууруннук + Сылвата—1984 солкуобай

CHA

үзгөлтө. Мамла дараган өтүүх», Владимир Михайлов спортку пропагандалааһында үтүөлэрин иһин Саха Республикатын Ыһачар, турпэм, физкультура уонна спорт дьаһалларыгар министерствотыттан, уонна «СахаА» хоккейбол ассоциациятыттан грамотанан наараадалаһына.

Кирданы да, концерттар, күрэхтэһиннэр барыта бөдөл-
һиллелдэргэ, улуус кинигэтар нэтиллаллара атыктар-
а тарастабыллаах. Быйылгы «Чөгүмчэбин одох
он» конкурс буюуларга пэһиликтэринин тырыллан
ныттылыгыта пэһиликтэрин ортоугар сэрэхсийинни

(Бүтүүн 4-сү)

Кирилл төрөөбүт сирия — Мугудай оскуолатыгар 1983 сыллаахха үөрэнэ киирбитэ. Ити көгүс сылыгар ийэ-тэ өлөн, төгүрүк тулаайах хаалбыта. Таһа да тус оло-ро мараабытын иһин, биһир-тэ төрөөбүттэрин көмөтүнэн үөрэххэ талаабытын тох-топпотоҕо — бастаан убайа учуутал үөрэхтээх Егор Ки-риллович Пермьяковка оло-рон үөрэммитэ. Ити да үүт-тураан күннэр-дьыллар уһаа-раан күннэр-дьыллар уһаа-батахтара — Егор Кирилло-вич 1941 сыллаахха «өлөн, киһи үөрэхтэн матаһа, кол-хозка үлэһипр буолбута. Онтон Мындаавайга оло-рон эдэһиннэр Евдокия Ки-рилловнага олорон үөрэхтин эмиз саллаабыта. Амма сит-тэтэ суох орто оскуоланы ситиһиллээхтик үөрэнэн бү-төрбүтэ. Ити кэминтэн Чу-рапчытаагы педучилищени, Дьоккуускайаагы пединсти-туту бүтэртээбитэ.

Педучилищени үөрэнэ сыл-дьа, 50 сыл анараа өртү-гэр, үс сыл субурунчу рес-публика тыатын сирий спортсменнарын хайыһарга күрэхтэһиннэрэн олус сит-тиһиллээхтик кыттыбыта. 1946 сыллаахха 10 км, 20 км дистанцияларга уонна эстафетага республика чем-пиона буолбута, харчынан уонна чаһынан бириэмийэ-лэммитэ. Сэри бириэмийэ-тэр хайыһар күрэхтэһинтэ улахан байылаһы-приклад-ной суолталаага уонна рес-публика үрдүнэн ытыллар күрэхтэһиннэр сорботох кө-рүһүнэрэ да этэ. Ити сыл биһиги улууспут хайыһарга хамаадага республикага аан бастаан бастаабыта, онуоха хамаанда капитана Кирилл Пермьяков тус бэйэ-тин ситиһинтэ улахан тө-һүүнэн буолбута. Пединсти-туска үөрэнэ-үөрэнэ Саха сириннэрэ киһигэ издатель-ствотын политической-маас-сабай литературага эппизт-

тыр редакторунан үлэлээ-битэ, ити кэмтэн ила ли-тература эйгэтинэр сыстан, тылбааһынан дьарыктанан барбыта. Киһи Морис То-роз «Норуот уола», Н.В. Гоголь «Певский проспект» дэн айымньыларын тыл-баастаабыта. Студенннар кэминэр Саха комсомолун историятын үөрэттэрин саҕа-лаан, гражданскай сэрин-геройа Кеша Алексеев ту-һунан киһигэни бэчээттэ-питэ.

Республика оройуоннары-гар үчүгэй бэчээттээх учу-тал тийбэтиннэн сибээстээн, Үөрэх министествота Ки-рилл Кириллович ыгыран ылан идэтинэн үлэһипр ба-рарыгар сүбэлээбитэ. Ону ыланан, оройуоннарга, сү-рүннээн, орто оскуола са-лааһааччытынан, үөрэх са-лаатын инспекторынан уһун кэмтэ айымньылаахтык үлэ-лээтэ, үрдүк теоретическай уонна методическай бэлэм-нээбэ, баай педагогическай опыта үөрэттэ-интэн үлэтин бүтүһүнүүтүн уларыта тутуу түмүгэр үөрэнээччилер кы-лааска иккис сылын хаал-ларынын биһэрдиик ача-тымыга, үөрэх тэрилтэлэрин ситимин кэргэтин тэрийинтэ, оскуолаларга саҥа тутуула-ры ытыан материаллаах-техническэй базаларын бө-бөртөтүүгэ улахан оруу-лаах буолбута. Киһи тыл көтөдүүтүнэн 1956 сыллаах-ха төрөөбүт иһилиннэр колхоз бырабылганын председатели Сивцев Иван Ильич биһир сыл иһигэр ти-повой оскуола дьэтин тут-тарбыта уонна онно оло-буран оройуонга үгүстэр-тэн урутаан орто оскуола-ны аһары ситиспиттэрэ. Му-гуудай орто оскуолатыгар директордамы олорон 1963 сыллаахха оройуонга бас-такынан спорттаа инципа-тивнай тутуу быһамыныан олоххо киирэрин тэрийс-битэ.

ТУРУУ ҮЛЭНИТ

1968 сыллаахха улуустаа-гы педагогическай музейи төрүттээбитэ. Онуо улууска норуот үөрэтиринтэн сай-дытын ласпыт үлэ 70-с сылларыттан хабаан көрдө-рөр матырыйааллары мус-пута, Архив урут биллибэ-тэх үтүс докумуоннарын ту-һунан, Боотурускай улууска үөрэх сайдыатын туһунан киһигэни суруйан, 1995 сыл-лаахха республикатаагы учууталлар идэлэрин үрдэ-тэр институт мэтиннэлэһи-нинэн бэчээттэнэн табыста.

1991 сыллаахха Сылан орто оскуолатыгар билгити таһаарылаахтык үлэһипр олорон моватор, учуонай учуутал Е. Д. Макаров үлэ-тин опытын көмүсүр киһи-гэни суруйбута республика педагогическай обществен-ноһун, үөрэх министество-тын СГУ учуонайларын көмө биһирэбиллэрин ыл-ла.

Кирилл Кириллович на-учнай үлэһипр утумнаахтык дьарыктанар, историябытын билэр-көрөр туруу үлэһипри-нэн буолар. Улууспут исто-рияттар, үөрэх-интин, но-руот педагогикатын болу-руостарыгар сыһааннаах чинчак, дириг хорутуу-лаах ыстатыйалар улуус уонна республика таһаары-тыгар, атын да бэчээтигэр элбэхтик тахсыбыттар, тах-саллар.

С. А. Новгородов төрөө-бүтэ 100 сыла туолуутугар суруйбута «С. А. Новгородов — саха национальнай оскуо-латын төрүттээччи» дэн да-кылаата бу үйүлүкчүлээх биһир дойдулаахтык үтү-үтүн-өгөтүн санаалааһынга саҥа өйбөдүк киллэрбиттэн биллилээх учуонайлар Е. Н. Коркин, П. А. Слеп-цов уо. д. а. үрдүктүк ыла-иллалыбыттар.

Кыраайы үөрэтээччи бы-һымтынан П. А. Ойуунускай үбүлүүдэртэн көрсө киһи олоһун уонна үлэтин туһу-нан хас даҕаны ыстатыйа-лары суруйбута. 1974 сыл-лаахха «Саха советскай ли-тературатын төрүттээччи» дэн аналлаах коммурун-иука П. А. Ойуунускай орто уонна эдэр сааһыгар аналлаах ыстатыйата тах-сыбыта, онно эргэ уонна са-һа хааларларга сөп түбө-һүннэһэн, төрөөбүт күнү-дүмүн, сорохтор аһаҕаста-рын көнөөрөн, аан бастаан чуолкайлаабыта, онон Ойуу-нускай 100 сааһын бэлэ-тир үбүлүү саҥа, чуол-кайлаахтык далаа ытыл-лыбыта. Ойуунускай үбүлүү-бүтү аналлаах улуустаагы

конкурса-ха да ыстатыйа-та уонна буклета маннайы бириэмийэни бэлэтэммит-тэрэ. Кирилл Кириллович «Материаллар географияла-ра» дэн учебниги 1962 сыллаахха тылбаастаабыта хаһа да тараста. Саха Рес-публикатын Үөрэтин минис-терствотын учебнай-методи-ческай отделын көрдөһүү-түнэн ааспыт 1995 сыллаах-ха «Россия географията», 1996 сыллаахха «Матери-аллар уонна океаннар геогра-фиялара» учебниктары тыл-баастаабыта, ити үлэлэрэ республика географтарын үрдүк сыһаабылларын ы-лылар.

1991 сылтан норуот пед-агогикатын ассоциациятын улуустаагы сэдэтин пред-седателин элбэх бириэмэ-тин, өдүн-сааһын биһир туран үлэһипр, ону дьонго-сэргэ кэргэ сорус кэп-сээт тэрэһинэн баҕары-лар.

Улууска уонна бары на-һиликтэргэ оһону китигэ интэрнэттэх госуларстев-най былаас бары салылар структураларын, ведомств-аларын, общественной та-рихтэлэрин түмэр сэдэиттэр тэриһиннэр, бу сэдэиттэр састааптара улуус уонна иһиликтэр дьаһалталарын баһылыктарын анал уураах-тарынан биһирэтиһинн-лэр.

Улуус үрдүнэн олунньу ыйга араларга, онтон сал-гык ыйларга, элбэхтэ уон-на элбэхтэ аһаҕастаах бы-не хоһоонноох араас үчүгэй тэрэһиннэрэ иһиликтэр, декадалар, конференциялар, чинчээтиннэр ытыллыны-лар, олохтоох телевидени-иан биһирнэр, улуус ха-һаматыгар анал таһаары-лар дьон-сэргэ биһирэбил-лалар-истэн иһэлэр.

Норуот педагогикатыгар — бэйэ дьонно уонна иһи ба-ҕарар: аҕа, ийэ, эбэ уонна эһэ, убай уонна эдэһипр,

атын дьаһып айыһар, сылдьар ылым, хоһор хо-һоһо, аһаҕастар бары кит-таллар, онуоха тарбахтары-гар талааннаахтар, тытос-биллээхтар, эһиги-эһиги идэлээхтэр, ырыаһыттар-то-букусттар, быһыйдар уонна күүстээхтэр, дьон-сэргэ ытыктыыр бары дьонно хайа-эрэ өртүгүн норуот ухуу-таллара, сымарытчыларга буолаллар, онон олох би-лингити педагогиката ха-һа ыһык олоһуруохтаах уонна общественной олох, культура, искусство, үлэ-хамнас сайдыларын кыта-ры тэһигэ хаамсан иһлээ-тээх дьон биһир бигэ санаа-нан салайтаран үлэһипр. Ол иһин олох интэринтэ-үөрэ-тинин уустук уонна эһиги көстүүлэрин таба өйдүү-рүлүлэр, ону бэйэлэрин үлэ-лэрингэр сатабыллаахтык туттар, үөрэтэр-интэр та-рихтэлэр, норуот педагоги-катын ассоциациятын са-бэиттэрэ Болотого, Ала-дарга, Хатылыга, Хонтобо-ро, Хайахсыка, Сыланга уонна улуус киһигэр үлэ-лэрин саҕалы тэрийэлэр.

Кирилл Кириллович улуустаагы уһуулаһыттар үлэ-һипртин оһагыттан түмэн «Норуот педагогикатын — оһону интэргэ» дэн киһи-гэни оһорбутун 1994 сыл-лаахха Дьоккуускайаагы национальнай оскуола ин-ститута таһаарыта.

Киһи дьоллоох мал тап-таллаах аралара, эһэлэрэ буолар: иһи оһоллох, биэс сүһүннээх. Бу муудары, үлэһипр киһи 70 сааһын бил-лэрбэккэ олох үһүгэр үлэ-һипр-хамсы сылдьарыттан киһи эрэ үөрүүх курдук. Айымньылаах олоһунан оло-руу күүрэнэ дьон иһиги этэн эрдэхтэрэ.

Николай
ДЬЯЧКОВСКАЯ,
СР үтүөлээх учуутала.

БИБЛИОТЕКАРДАР КҮРЭХТЭСТИЛЭР

Оһолор библиотекада сыл-дьыллар, киһигэни аһы-ларга сылтан-сыл мөлтөөн иһэр» дьиксиннэрэр. «Биһи-ти телевизор да көрөн сөп-төөх биллини ылабыт», — дэ-һэлтэр сорох оһолор. Сыл-һаллар, сир үрдүн бары өй-дөөхтөрө киһигэни туох да содбуубатын туһунан эһи-лэрэ үгүс, киһигэ туһунан сыһаабылларга үрдүк. Киһи-гэни кытта дорордоһор, олох устатыгар аргыс ыһар ту-һуттан аһарга, литератур-ны сатаан туһанарга оһа-эрдэхтэн үөрэнээххэ наада. Маныаха оскуолалар би-блиотекаларын оруоллара улахан. Киһилэр үлэлэрин көрүлүүр сылтан биһи-улууска аан бастаан «Сыл-бастын педагог-библиотека-ра» конкурс ытыллына. Оһо 4 библиотекарь — А. Е. Аргунова (Чурапчы аһи-сүбүөх оскуолата), О. И. Поестникова (Д. П. Коркин аһы-һан республикатаагы спорттэһи орто интерна-тоскуола), С. С. Пудова (Ха-тылы орто оскуолата), Е. Д. Сидорова (Аһа орто ос-

куолата) күрэх билдыасты-лар.

Конкурс аһа түһүмэр-нэн — библиотечнай уруокта-ры ытыт, бэйэни биллини-нэрин, киһигэни харыстаа-һыт, рекламалааһыт, педа-гогическай ситуацияларын быһаарыт, «Обе жоем на свете» болуруостарга эппиэттээһин, илэһ кэмтэ дьарык, талаан көрүү ы-тыллына.

Е. Д. Сидорова иккис сы-лын V—VI кылаастарга би-блиотечнай уруок ытыт, «Библиотечнай уруоктары ытытты олус наадалаах уон-на туһалаах эбит. Үөрэх расписанииттар киллэрэн, иһи иһиллээх хас кылаас аһыт, саатар, биһир би-блиотечнай уруок биһилин-нэр, бары өртүгүн сүүйүү-лээх буолуо этэ. Маныах уруоктар оһо библиотекара утумнаахтык сылдьарыт, киһигэни кытта үлэһипр үөрэнэрингэр көмөлөөхтөр. Ки-һи библиотекары ытыт үлэ-лэрингэр тардыллар, библио-тека үлэтин ыһа билэр. Биһага, киһигэ эйгэтигэр

чугаһыт», — дьир Елена Да-выдовна. 1978 сылтан би-блиотекардыр оһаҕаах үлэһипр, учууталларга мето-дическай көмөһү оһорор, уруокта таһынан киһигэни аһытты көрүтэһиннэр араас дьаһаллар ытыт. Оскуолаагы ытыттар пред-меттэй иһиллэлэргэ киһигэ быһаҕаһаларын, бөсүдэлэ-ри, викториналары, араас оһонуулары, биһирдэр сатабыллаахтык тэрийэр. Нуучча, саха тылларыттар интэриуованнай уруоктарга кыттар. Шефтээх Аһа улууһун Соморхун орто ос-куолатыгар 1972, 1993 сыл-ларга аһаах уруоктары биһир биһирэммитэ. Мая-на учууталларга аналлаах тематическай пайкалар, сцендэлэр, хайаһтар, бук-леттар тупсардык оһо-һулаһтар. «Аһа, иһа уонна мин — аһаар дьон көр-гэ» литературнай оһаһуу: «Көмүдүк тула» сир-ту-му биһилиннэр тематичес-кай биһирдэр, айылҕа харыстааһытга туһулаһыт экология иһиллэлэрэ кө-

рүхсэбиллээхтэр.

Хатылы орто оскуолатын библиотекара Светлана Се-менонна Пудова үлэһипр биһирнэлээһиннэр уратыла-нар. Оскуоланы үөрэтэр по-собеседарынан, литератур-нан хаһаҕаһыт сылаһа-та суох үлэһипр. Литера-турнай дьаһаллары, кон-курстары ытытты элбэх оһагы муһууна. Киһи ба-затыгар улуус библиотекар-дарын семинара ситиһи-лээхтик ытыллыбыта.

Анастасия Егоровна Ар-гунова үрдүк үөрэхтээх би-блиотекары, оскуолаага 1995 сылтан үлэһипр. Оһолору дьонно биһилиннэр ытык-тыт, хас биһирнэр оһо-һо киһигэни бэйэ таһар.

Спорттэһи оскуола би-блиотекара О. И. Поестникова 27 сыл педагогическай стаж-тан, оһолору кытта үлэ-һипр баай оһаҕаах. Бу библиотекка Киһаа, Хаһы-аһа, Улаһаа Күлэ оскуола-салларыт тийбүт учебни-ктарынан хаһаһар. Дириг библиотеката ыһаһыттар 1539 экзэмпляр киһигэни

бэлэтээбитэ. Улууска пе-дагогическай бөһөккэ саа-май элбэри сурутааһынан буолар. Аһааах сурутаах 59, ол иһигэни үөрэтэр пред-меттэргэ аналлаах — 26.

Библиотекара араас көр-сүүһүлэри, тематическай биһирдэр, үбүлүүһүннэр да-талары бэлэтээһиннэри тэ-рийэллэр. Библиотека 24 мезеттэлээх аһар сааһалаах. Аһар литературатын фон-дута — 7848.

— Мин библиотекара сыл-дьарыт олус сөбүлүүбүн. Маныа аһааһааһа олус үчүгэй. Таһыттар сурулаа-һыттарынан Н. Якутскай, А. Волков буолаллар, оһ-туруулары аһарыт би-һирнэһэн. Наадалаах ли-тературабын буларбар Оке-на Иосифовна уонна сели-скай филиал библиотекара Варвара Алексанровна кө-мөлөөһүлэр — дьир. XI кы-лаас үөрэнээччигэ С. Белже-ва.

Эриһиллээх күрэхтэһи-түмүгүнэн Е. Д. Сидорова кыһаһаһаһынан уһаһта. Киһи бу ыйга Дьоккуускай-га буолар библиотекардар конкурстарыгар кыттыа.

**ҮӨРЭНЭР
СИРДЭРИНЭН
КӨРСҮҮӨХТЭРЭ**

Биһиги улууспуттан Дьок-куускайга үрдүк үөрэххэ 264, орто аһа үөрэххэ 435 оһо үөрэнэр. Муус устар 7 кү-үгэр улуустан биһир дойду-лаахтара киһилэргэ кыһи-лэри киллэрэн биһирнэр ТьПУ-1 муестубуттарыгар баара-суоһа 80 оһо кэбит, Чурапчы сэлэһиннэһиттэн куоранга 194 оһо үөрэнэр «бит буолууһа, маныа иһ-иллэрэн 19-тара муестубут. Хайа студент дойдутун дьо-тун, кэһинити көрсөһ, ту-туон баһарыа сурай? Ону баара Дьоккуускайга үөрэнэр «чаттарбытын көрсөһ буол-бут бөддөһүт иһи төгүл көһөн үһүс сырыттыгар дьа-табыллыһын, мустуу, тэрэ-һин кыһаһарбаһа, иһи үһүс эһипрн курулук буолан та-быста. Иһиэ тыһан, мантан ила улуустан куоранга үө-рэнэр оһолор үөрэнэр аһе-деннэлэринан киһигэни көр-сүүһу быһаан ордух буолуо этэ дьэбиттэр.

«СО» көрр.

А. ЯКОВЛЕВА.

